

PITNÉ RITUÁLY V HAJNEJ NOVEJ VSI. ÚVAHA O JEDNOM FENOMÉNE ENEOLITICKEJ SPOLOČNOSTI

Jana MELLNEROVÁ ŠUTEKOVÁ

Mgr. Jana Mellnerová Šuteková, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Katedra archeológie
Gondova 2
811 02 Bratislava, Slovenská republika
jana.mellnerova@uniba.sk
ORCID ID: 0000-0001-9775-1369
WoS Researcher ID: AAE-3332-2022
SCOPUS Author ID: 57218894318

MELLNEROVÁ ŠUTEKOVÁ, Jana. The drinking rituals in Hajná Nová Ves. The reflection on one phenomenon of eneolithic society. In *Studia Historica Nitriensia*, 2023, vol. 27, Supplementum 3 – V hore strom, pp. 26-35, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2023.27.S.26-35.

Archaeological excavation in Hajná Nová Ves at the eastern foothills of Považský Inovec lead by Professor E. Wiedermann in the 80s of the 20th century brought ceramic material of Bošáca and Jevišovice. It contributes to the topic of drinking rituals in the Eneolithic. The Hajná Nová Ves settlement area could potentially have been in contact and interaction with peoples in Lower Považie region with settlement in Podolie, Kočín or in Vrbové and its surrounding. The author points out the importance of the finds in Hajná Nová Ves for the research of the Late Eneolithic, drinking rituals, as well as the research of settlement areas and the paleoenvironment of the cultural landscape, which the jubilarian intensively focuses in his scientific studies.

Kľúčové slová: mladý eneolit, pitné rituály, keramické nádoby, kultúrna krajina, mobilita, Malé Karpaty a Považský Inovec;

Keywords: Late Eneolithic, drinking rituals, pottery, cultural landscape, mobility, Little Carpathians and Považský Inovec;

Úvod

Na polykultúrnej archeologickej lokalite v Hajnej Novej Vsi (okr. Topoľčany) skúmanej jubilarantom profesorom E. Wiedermannom (v rokoch 1982 – 1989) boli v polohe Lúky odkryté pozostatky niekoľkých pravekých sídlisk z mladého eneolitu, mladej a neskorej doby bronzovej a doby laténskej. Špecialistov venujúcich sa 4. a 3. tisícročiu pred Kr. zaujal nález sídliskovej jamy bohatej na keramický materiál s väčším množstvom dobre rekonštruovateľných nádob, ktoré boli v čase výskumu datované do bošáckej „skupiny“ (Wiedermann 2003, 73, tamže ďalšia literatúra). Neskôr bola časť keramického súboru stotožnená s jevišovickou keramikou, resp. podľa E. Wiedermann (2004, 84 nn.) s bošácko-jevišovickým kompozitným kultúrnym prejavom. Zaujímavosťou je, že prítomnosť jevišovickej keramiky, resp. existencia sídliska na území na východ od Malých Karpát bola rozpoznaná práve v 80-tych rokoch 20. storočia počas terénnych výskumov na Považí. Okrem iných solitérnych nálezov bolo odkryté a neskôr V. Němejcovou-Pavúkovou identifikované prvé jevišovické sídlisko v Kočíne, okr. Piešťany (podľa Mellnerová Šuteková 2012; Mellnerová Šuteková/Murín 2020). V sídliskovom objekte v Hajnej Novej Vsi boli v podobnom čase taktiež objavené prvé jevišovické nádoby na Ponitří. Jevišovická keramika na východ od rieky Moravy a Malých Karpát aktualizovala kultúrno-priestorový obraz osídlenia juhozápadného Slovenska (porovnaj Vladár 1966). Revízia starých nálezov a nový výskum kvalitatívne prispeli k sledovaniu interkultúrnych kontaktov a pohybu suroviny a výrobkov v smere východ-západ ale i sever-juh cez rozsiahly vnútrokarpatský priestor. Z artefaktualno-typologického pohľadu vystúpila do popredia najmä rôznorodosť nálezov, ktoré nemôžeme identifikovať s konkrétnou archeologickou kultúrnou jednotkou. Teda nie je ničím výnimočným spoločný výskyt elementov, ktoré bývajú považované za kultúrne signifikantné, v jednom archeologickom objekte

(šnúra, *Furchenstich* a i.). Prístup priradovania takýchto nálezových celkov ku konkrétnej archeologickej kultúre patrí síce k štandardne používaným spôsobom, ale zároveň je v interpretačnej rovine veľmi skresľujúci. 3. tisícročie pred Kr. je ukázkovým príkladom dynamiky pravekého vývoja, ktorého správna interpretácia súvisí s pomenovaním obsahu jednotlivých javov, či už ide o fyzickú migráciu skupín obyvateľov, akulturáciu, šírenie symbolov a ideí a i. (napr. tzv. mlado-, resp. neskoroneolitická sprievodná keramika; zmiešaný horizont Strachotín-Držovice; taktiež *Mellnerová Šuteková 2015*, 201 nn.; *Vladár/Wiedermann 2020*, 97 nn.).

Región Dolného Považia a Ponitra v 4/3. tisícročí pred Kr.

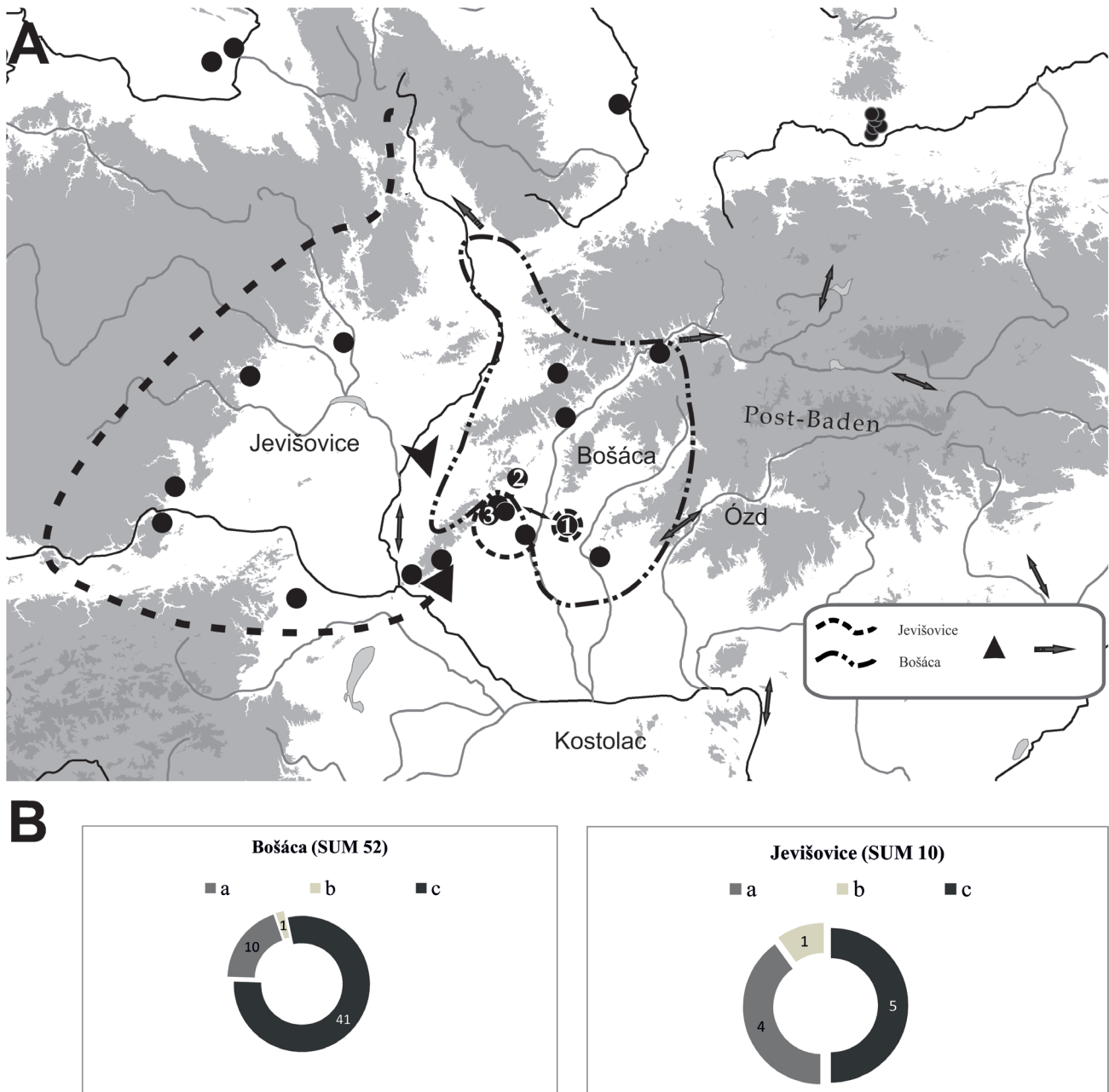
Povodie dolného a stredného toku riek Váh a Nitra patrí k hlavnému teritóriu badenského osídlenia s intenzívnym osídlením v starej a rozvinutej keramickej fáze (skupina Boleráz a klasický Baden). V najmladšej keramickej fáze (Baden IV) evidujeme z územia nížin a pahorkatín významne nižší počet archeologických lokalít, ktoré naopak pribúdajú v hornatejších územiach Slovenska. Predpokladáme, že v čase doznievania Badenu (badenská kultúra) sa v oblasti pahorkatín a vrchovín (stredné toky západoslovenských riek) formuje nový keramický štýl, ktorý z chronologicko-terminologického hľadiska zaradíme do obdobia mladého eneolitu: bošácka kultúra. Do tohto priestoru vstupuje ďalší keramický štýl v podobe jevišovických nádob, ktoré ako signifikantné evidujeme len v niekoľkých sídelných areáloch. Príslušnosť nálezov k jednej alebo druhej kultúre je určená najmä podľa špecifickej výzdoby a vybraných keramických tvarov. Obe sa zároveň prejavujú rovnakou sídelnou stratégiou, podobnými zdrojmi kamennej suroviny, úpravou kuchynskej keramiky, akú pozorujeme v celom mladoeneolitickom kultúrnom okruhu vo vnútrokarpatskom priestore (Ózd) i mimo neho (Zesławice-Pleszow, Řivnáč, Cham). K spoločným znakom patrí aj stavba menších nadzemných obytných stavieb a polozemnic, rozlohou menšie obytné areály, ohradenia a opevnenia vo forme priekop a zrejme i valov (vrátane kamenných konštrukcií), malé pohrebiská, kremácia i pochovávanie nespálených tiel, nádoby na pitie (džbány, šálky, črπάky, poháre a i.) ako pitné servisy, taktiež slavónske, resp. ljubljanské misy na nôžkach s bližšie nešpecifikovanou funkciou, hrnce so zdršňovaným povrchom a i.

Podľa aktuálneho stavu výskumu môžeme na Slovensku zadefinovať dva až tri mikroregióny s koncentráciou typickej jevišovickkej keramickej produkcie (obr. 1; *Mellnerová Šuteková 2015*, fig. 1, 3): východné výbežky Malých Karpát (Pezinok), širšie okolie Piešťan na Považí (Žlkovce, Kočín, Vrbové, i Trebatice) a juhovýchodná časť Považského Inovca (Hajná Nová Ves). Najväčší nálezový súbor zastupuje sídlisko v Kočíne (okr. Piešťany), ktoré bolo odkryté len čiastočne (*Mellnerová Šuteková/Murín 2020*) a ešte môže priniesť kvalitatívne nové informácie.

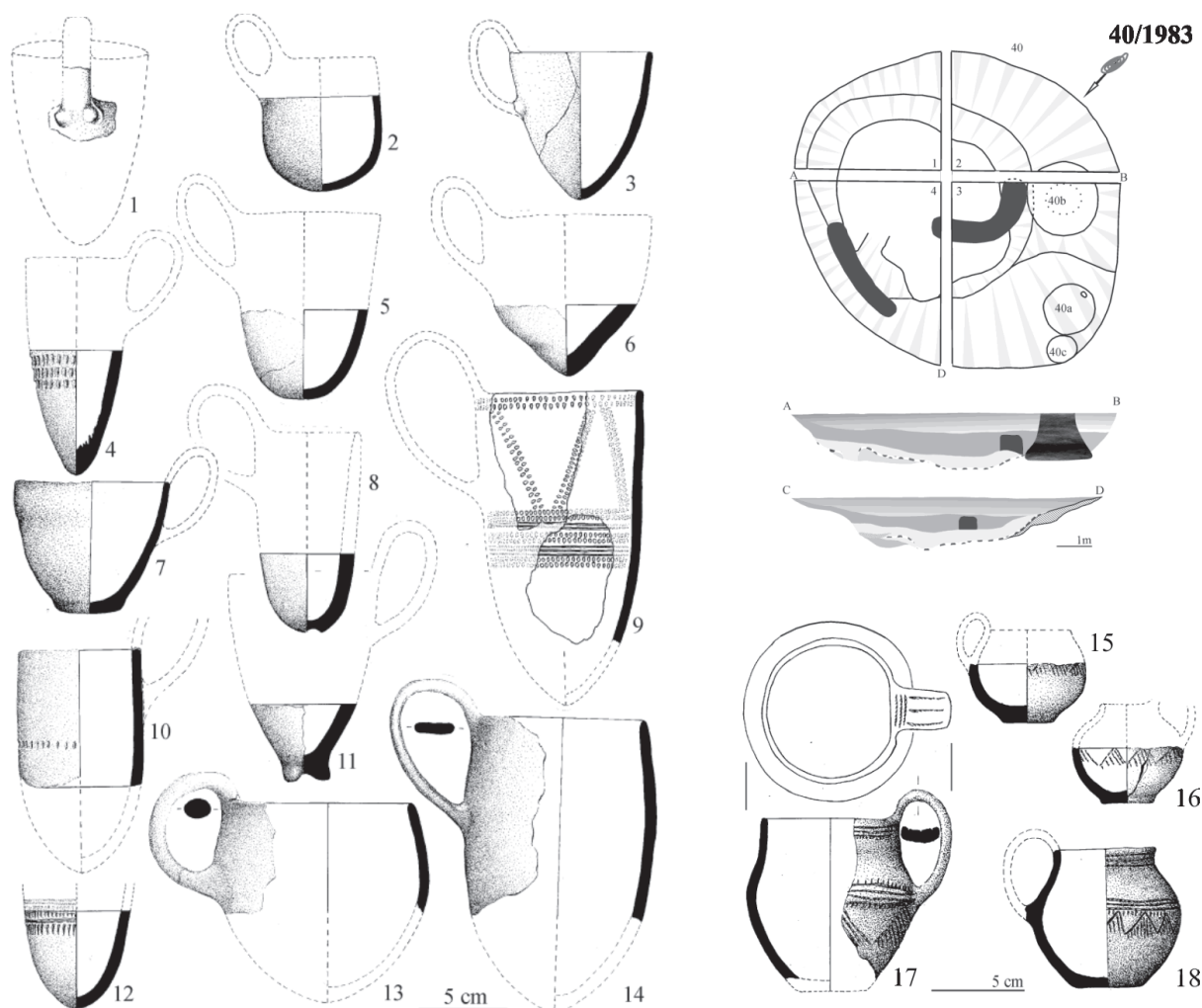
Autochtónne bošácke osídlenie poznáme v povodí riek Váh, Nitry a Žitavy na viac ako 50 lokalitách a to najmä na základe menších keramických súborov (sídliskových jám či vrstiev) a ojedinelých nálezov. Jediný bošácky nález z hrobového kontextu na území Slovenska evidujeme z polykultúrnej lokality v Jelšovciach. Zatiaľ najväčšie nálezové súbory pochádzajú z priekop a sídliskového objektu v Podolí, okr. Nové Mesto nad Váhom, vysokých sídliskových vrstiev z Ivanoviec, okr. Trenčín, hliníka a obytného objektu z Nitry-Chrenovej (poloha Selenec) a niekoľkých sídliskových objektov v Hajnej Novej Vsi, okr. Topoľčany (obr. 1; *Mellnerová Šuteková 2015*, fig. 1 aktualizované; *Wiedermann 2003*, 51 nn.; 2013). Nálezy jevišovickkej keramiky sa nachádzajú na južnom okraji vnútrokarpatského bošáckeho teritória, ktoré bolo do určitej miery vzdialené od moravského a dolnorakúskeho jevišovického sídelného územia. Nížiny a černoze juhozápadného Slovenska sa stále javia ako veľmi málo osídlené a evidujeme na nich len solitérne sídliskové areály. Na druhej strane v hornatom území Vnútorných Karpát evidujeme okrem bošáckeho čoraz jasnejšie osídlenie s keramickým štýlom typu Ózd a jemu blízke keramické štýly (pôvodné regionálne skupiny na Spiši, Liptove, hornom toku Hrona, na Gemeri atď., *Malček 2013*, 123 nn.), ktoré mohli v týchto územiach pretrvať ďalšie storočia až do začiatku doby bronzovej.

Výskum v Hajnej Novej Vsi (okr. Topoľčany) realizovaný a publikovaný jubilantom E. Wiedermannom vstúpil do témy eneolitického osídlenia Ponitria nielen vďaka odkrytiu väčšieho počtu eneolitických sídliskových jám s bošáckym keramickým materiálom (20 jám), ale doteraz priťahuje

pozornosť najmä objekt 40 (Wiedermann 2013, 18, 19), ktorý obsahoval množstvo dobre rekonštruovateľných nádob (obr. 2), zvieracie kosti, kostené a parohové artefakty, praslenu, hlinené kolieska, kamenné štiepané a hladené nástroje. Autor ho interpretuje ako exploatačnú jamu sekundárne využitú ako odpadovú, v ktorej bolo identifikované aj ohnisko. Z pohľadu depozičných procesov sú identifikované minimálne dve vrstvy. Aj napriek nie jednoduchšej stratigrafii objektu s mladšími zásahmi sa situácia javí tak, že nádoby jevišovického rázu boli koncentrované najmä v hornej vrstve objektu. V jame sa nachádzali všetky funkčné typy bošáckej keramiky, ktoré majú analógie na považských lokalitách: hrnce, zdobené misy so širokým uchom, bošácke amfory s dvomi uchami, džbány, zdobené i nezdobené črpkáky s analógiami tak v domácom bošáckom prostredí ako aj v okolitých regiónoch či ojedinele na západ od Karpát (Wiedermann 2013, fig. 33).

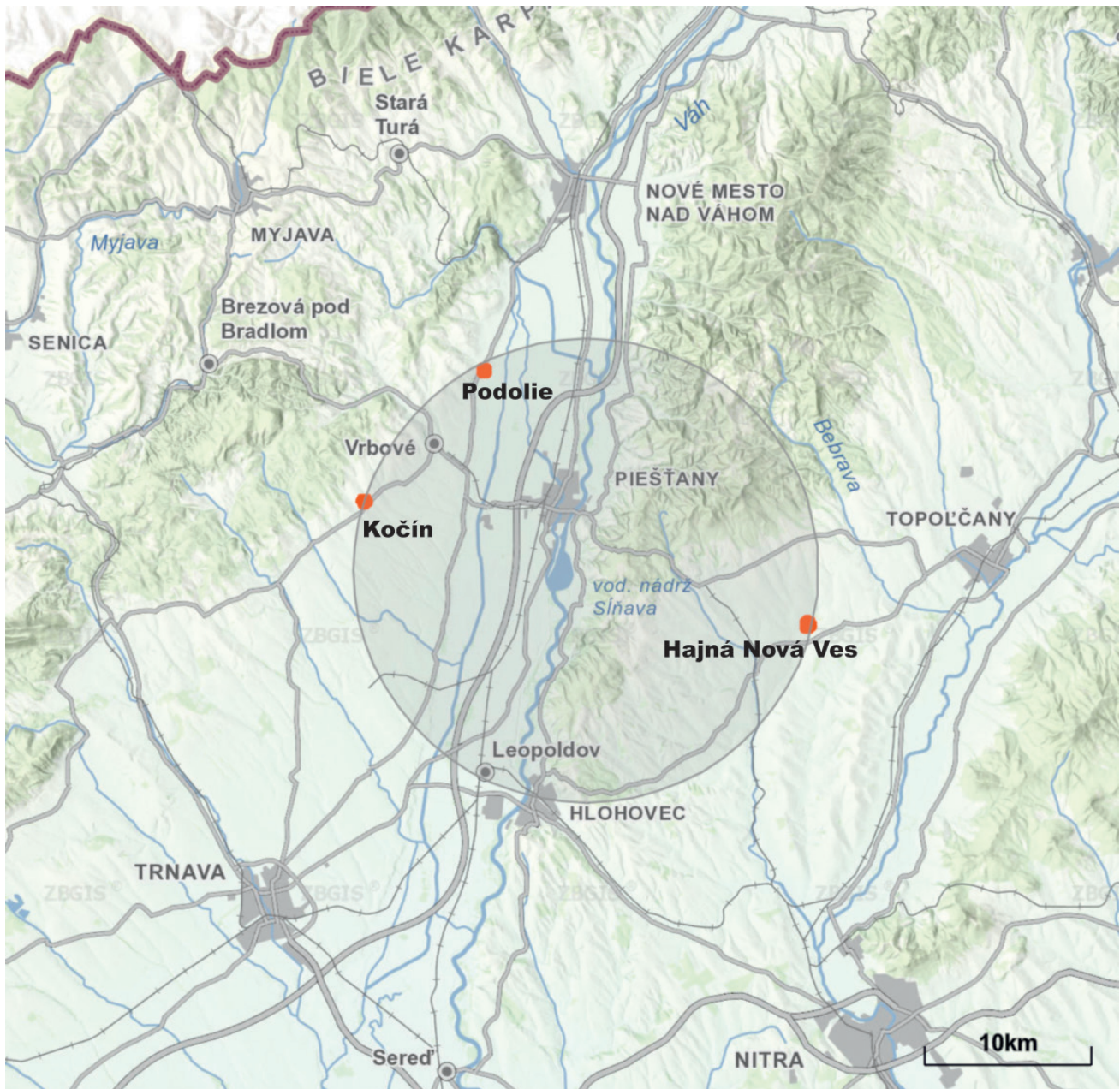

Obr. 1. A – Západné Karpaty v mladom eneolite s územím rozšírenia bošáckej a jevišovickkej keramiky. 1 – Hajná Nová Ves; 2 – Podolie; 3 – Kočín. ▲ – predpokladané smery jevišovickkej migrácie, → – kontaktné zóny a mobilita. B – Prehľad počtu a typov lokalít na území Slovenska (bošácka keramika a jevišovická keramika). a – sídlisko; b – pohreb; c – ojedinelý nález.

Obr. 2. Hajná Nová Ves, objekt 40 s vybranými nádobami (podľa Wiedermann 2013, 18, 19, upravené). 1 – 14 – bošacká keramika, 15 – 18 – jevišovická keramika.

Ako môžeme interpretovať tento nález v kontexte bošackého sídliska? Hajná Nová Ves leží v bošackom sídelnom areáli na východnom úpätí Považského Inovca nad alúviom rieky Nitra, pričom súčasťou obytného areálu mohol byť priamo vodný zdroj, potok Dolinka. Jevišovický súbor z Hajnej Novej Vsi sa nachádza necelých 30 kilometrov vzdušnou čiarou od sídliska v Kočíne, a náleziská s jevišovickou keramikou vo Vrbovom i Trebaticiach na východnom úpätí Malých Karpát. Do sledovaného priestoru (obr. 3) spadá aj bošacké sídlisko v Podolí (Mellnerová Šuteková 2020), s nálezmi fragmentov a častí nádob jevišovickej keramiky v hornej vrstve priekop. Populácie žijúce v tomto mikroregióne reprezentované tromi sídliskami (Hajná Nová Ves, Kočín, Podolie) a menšími lokalitami (malé pohrebisko? a sídlisko v Trebaticiach a vo Vrbovom) mohli byť v tomto čase v intencionálnom kontakte, ktorý nahráva k interpretáciám v kontexte sociálnych interakcií medzi obyvateľmi celého regiónu a ktorých súčasťou mohli byť i pitné rituály. Kontaktné trasy mohli viesť viacerými viac či menej náročnejšími chodníkmi cez Považský Inovec, v ktorom zároveň nachádzame aj zdroje kamennej suroviny. Obyvatelia sa tak pohybovali medzi malokarpatskými svahmi so širokým alúviom Váhu a vyššie položeným územím dolnej Nitry, ku ktorému sa dostávali prekonávajúc pohorie Považský Inovec. Ako uvádza aj E. Wiedermann (2003, 29), pravekí ľudia a špeciálne „zberačko-prospektorské skupiny“ využívali pomerne intenzívne zóny mimo primárny sídliskový areál v rozsahu približne 20-30 km tam a späť, pričom tieto aktivity mohli trvať celý deň. Do tejto zóny patrili aj zdroje kamennej suroviny, napr. amfibolitovej bridlice v pohorí

Obr. 3. Mikroregión Malých Karpát a Považského Inovca s lokalitami Hajná Nová Ves, Podolie a Kočín. Mapový podklad: Mapový klinet ZBGIS..

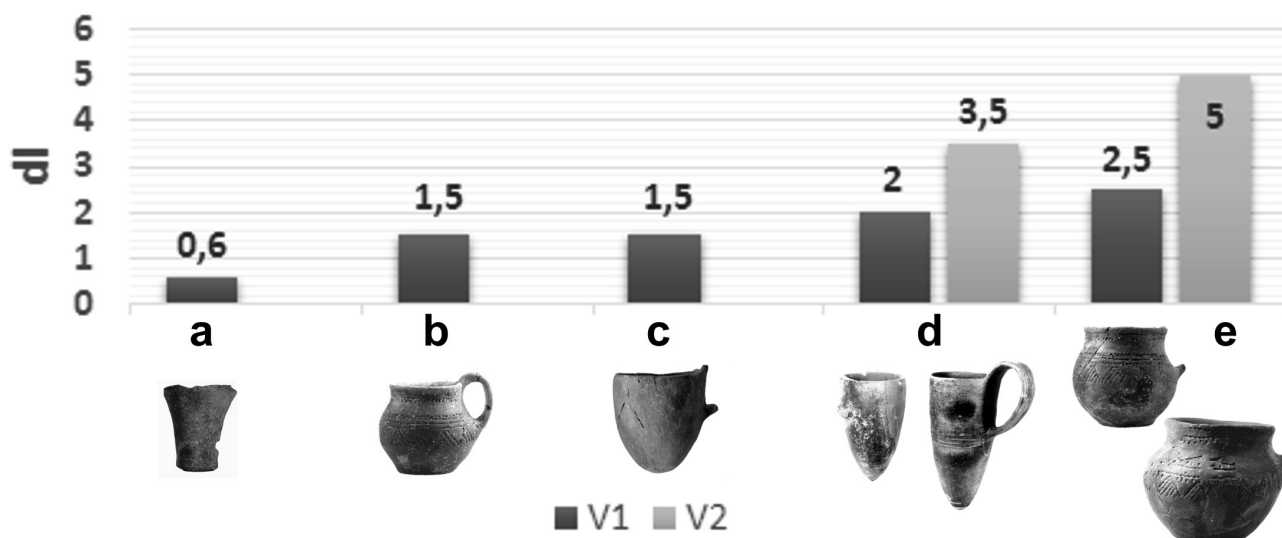
Považský Inovec, z ktorých boli vyrobené kamenné sekery z Hajnej Novej Vsi. Rovnako dôležité boli amfibolity a kryštálické bridlice z Malých Karpát, či rohovce a rádiolarity zo vzdialenejšieho bradlového pásma Bielych Karpát. V súčasnosti vnímame spektrum činností mimo sídliskový areál za vzájomne previazané. Súčasťou mohla byť aj interakcia medzi sídliskami a spolupráca susedných skupín obyvateľov, ktorá sa prejavovala aj formou stretnutí sprevádzaných ceremóniami s hosťami, kedy nastávala i výmena darov a informácií.

Vyššie uvedené súvislosti a nálezová situácia objektu 40 v Hajnej Novej Vsi (prítomnosť jevišovíckej keramiky v hornej tmavej vrstve) by mohli viesť k interpretácii v zmysle krátkej udalosti, počas ktorej sa do otvorenej odpadovej jamy dostali celé nádoby. Nádoby funkčne patriace do okruhu pitných, mohli byť do jamy zámerne hodené po vypití tekutín ako špinavý či obradne použitý riad, ktorý sa už z konkrétnych dôvodov viac krát nepoužíval.

Podobne interpretujeme aj nálezovú situáciu v priekope v Podolí s tromi vrstvami výplne objektu. Počas existencie priekopy, vo svojej pôvodnej funkcii, sa do nej splachmi dostal nepatrný počet črepov, a iný odpad z domácností. Prostredná hrubšia vrstva bola zrejme navrhovaná dlhší čas a poukazuje už na znefunkčnenie priekopy, ktorá sa stala odpadovou jamou. Je zaujímavé, že väčšie množstvo črepov sa koncentrovalo bližšie pri bráne (prerušenie medzi oboma objektami), čo by mohlo byť interpretované ako exponované miesto s intenzívnejším pohybom ľudí. Najvyššia vrstva charakterom výplne (temer čierna farba a veľké množstvo nálezov) svedčí o pomerne rýchlom zasypaní plytkej jamy, na ktorú sa priekopa zmenila. Je zaujímavé, že všetky fragmenty nesúce motív zavesených trojuholníkov a tzv. brázdený vpich (džbány a amfory) boli objavené v najvrchnejšej vrstve, v maximálnej hĺbke 20 cm, rovnako aj väčšina črpákov (Mellnerová Šuteková 2012, obr. 3; 2020, s lit.). Z Podolia pochádza kolekcia črpákov so zaobleným dnom vysokých od 10 do 15 cm, ktoré sa zachovali v dobre rekonštruovateľnom stave (spolu 16 exemplárov). Medzi črpákmi sa nachádzajú jedinci s analógiami aj v Hajnej Novej Vsi (Wiedermann 2003, obr. 12: 9, 10, 12, 13).

O niečo iná je situácia v Kočíne s menšími sídliskovými jamami, ktoré obsahovali množstvo keramických nádob, kostených a kamenných artefaktov a zvieracích kostí. Nádoby typu džbán, pohár, šálka sa nachádzajú v rôznych kombináciách vo väčšine objektov, s väčším počtom exemplárov v 6 sídliskových jamách, bez významných priestorových súvislostí. V Kočíne zastupujú pomerne veľké percento nádob po hrncoch a amforách džbány, ktoré sú zároveň nositeľmi výzdoby v podobe pásov zavesených trojuholníkov zhotovených technikou tzv. brázdeného vpichu, teda typického jevišovického rázu. Ich priemerná výška je 10 cm. Ďalší typ funkčne podobnej nádoby predstavujú poháre, ktoré môžu byť vnímané aj ako šálky bez zachovaného ucha. V Kočíne evidujeme len jeden nízky celý črpák so zaobleným dnom, a ojedinelou je aj nezdobená šálka s okrúhlym dnom a tenkostenná šálka s uchom typu ansa lunata (Mellnerová Šuteková 2015, fig. 4) s analógiami na severnom Slovensku. Keramika s typickou bošáckou výzdobou nebola počas výskumu objavená. Aj keď sú keramické nálezy v odpadových objektoch v Kočíne značne fragmentarizované, fond tvorí celkom slušný počet dobre rekonštruovateľných celých nádob jevišovického štýlu, medzi ktorými vystupujú najmä nádoby na priame pitie a džbány či amfory.

Zaujímavé je porovnanie maximálneho objemu nádob s uchom, ktoré je v zjednodušenom prehľade prezentované na obr. 4, na základe pozorovaní z Podolia a Kočína. Najmenšie nádoby s uchom (nízke črpáky a šálky) majú maximálny objem do 1,5 dl (0,15 l). Vysoké bošácke črpáky majú objem do 3,5 dl (0,35 l), ktorý je blízky objemu nižších jevišovických džbánov. Ide o objem tekutín, ktorý môže byť konzumovaný priamo a je pomerne jednoducho udržateľný v jednej ruke. Väčšie džbány majú objem od 0,5 litra a viac. Pri väčšom objeme (keď je nádoba plná) už môže byť manipulácia pri priamom pití s nádobou problematická a takéto nádoby mohli byť viac užitočné pri rozlievaní tekutín.

Obr. 4. Maximálny objem (V) vybraných nádob s uchom z Podolia (bošácka keramika) a Kočína (jevišovická keramika). a – nízky črpák s plochým dnom (Podolie); b – nízka šálka (Kočín); c – nízky črpák (Kočín); d – vysoký črpák (Podolie); e – džbán (Kočín). Bez mierky.

Diskusia: pitné rituály Hajnej Novej Vsi, Podolí a Kočine

K spoločnému artefaktuálnemu prejavu spoločnosti 4. a 3. tisícročia pred Kr. patrí výskyt nádob slúžiacich na pitie (džbány, šálky, črpáky, poháre a i.), ktoré boli súčasťou pitných servisov (zo slovenských autorov posledné detailné spracovanie porovnaj *Struhár 2017, s lit., Vladár/Wiedermann 2020, 125 nn.*, taktiež pohľad na územie na západ od Karpát z pera autorov *Krišťuf/Turek 2019*). Aktuálny stav výskumu prináša do diskusie nasledujúce východiská:

- Prípravu fermentovaných a mierne kvasených nápojov evidujeme už v komunitách lovcov-zberačov v juhozápadnej Ázii, pričom predpokladáme aj existenciu spoločného pitia počas nad komunitných stretnutí a ceremónií.
- Schopnosť štiepiť alkohol nadobudli európske populácie najneskôr počas neolitizácie. V Európe je pitie alkoholu významný komunikačný a kultúrny fenomén.
- Najstaršie „nápoje“ mali formu mierne alkoholických (najmä obilných) riedkych kaší, ktoré vykazovali veľmi dobrú nutričnú hodnotu. Tekutý obsah sa požíval zrejme pomocou slamky (analógie z mladších ikonografických prameňov v západnej Ázii a Egypte).
- Spoločné pitie predpokladáme pri rôznych príležitostiach, napr. iníciačné obrady, pohrebné hostiny, rodinné obrady; mohli byť súčasťou popracovných hostín ako nutrične bohatá a zároveň mierne omamná odmena a ako zabezpečenie pracovnej sily. Prostredníctvom organizácie pitných stretnutí mohlo byť upevňované postavenie, spoločenská prestíž (sociálne dominantný jednotlivec) a i. Mohli byť vytvárané záväzky na forme dar – dlh.
- Poháre (malé nádoby do ruky) sa objavujú v neolite strednej Európy od začiatku 5. tisícročia pred Kr. v lengyelskom a potiskom okruhu.
- Keramické nádoby s uchom (džbány, šálky, misy s širokým uchom) a dvojuché nádoby sa objavujú v starom eneolite (v lengyelskom okruhu od mladšej fázy Ludanice).
- Súbory pitných nádob sa nachádzajú v strednej Európe v rôznych archeologických kontextoch – keramické depoty v sídliskovej jame, súbor nádob v sídliskovej jame, nádoby ako hrobový inventár, fragmenty nádob ako odpad v sídliskovej jame, pitné nádoby v priekopách.
- Nádoby určené na priame pitie sú často v kombinácii s väčšou nádobou.
- Pitné nádoby sa veľmi často zachovávajú celé, resp. sú málo fragmentarizované.

Súčasnými metódami sú skúmané organické zvyšky a zloženie obsahu nádob v konkrétnych nálezoch. Téma by mala byť venovaná väčšia pozornosť a dostupné analýzy by mali byť intenzívnejšie aplikované aspoň pri nových nálezoch. Dáta by nám napovedali viac o spôsobe života a potravných stratégiách minulých populácií.

Nálezy pochádzajúce z mladoeneolitického objektu v Hajnej Novej Vsi ukážkovo spĺňajú charakter súboru pitných nádob. Stojí za povšimnutie, že tam patria črpáky zväčša bošáckeho charakteru a džbány typologicko patriace do jevišovického výrobného okruhu. Súbory dobre rekonštruovateľných nádob sa nachádzali v hornej vrstve objektu, čo napovedá, že by mohlo ísť o pozostatok jednorazovej aktivity – odhodenia použitých nádob v jednom čase do odpadovej jamy. Nejde teda o výsledok postdepozíčných procesov, kedy sa sídliskový keramický odpad splachuje do otvorenej odpadovej jamy. Podobne sa to javí aj na sídlisku v Podolí. Odpad a uloženie nálezov poukazuje na krátkodobé nahrnutie zvyškov na miesto bývalej priekopy. Na túto odpadovú kopu sa dostalo aj niekoľko celých nádob. Medzi nimi sa nachádzala väčšina nádob jevišovického keramického štýlu, v Podolí taktiež vrátane slavónskych misiek.

Tieto pozorovania napomáhajú k formulácii hypotézy o existencii krátkodobých činností spojených s (intencionálnym a rituálnym) vyhadzovaním (deponovaním) pitných nádob do nefunkčných sídliskových jám. Išlo by o poslednú fázu skupinového pitia? V sledovanom regióne upozorňujeme na príklade bošáckych sídlisk Podolie a Hajná Nová Ves na fakt, že používanými nádobami pri spoločenských picích stretnutiach boli okrem najtypickejších a zrejme najefektnejších bošáckych črpákov aj šálky a džbány jevišovického keramického štýlu. Môže nám to napovedať o snahe bošáckeho obyvateľstva reflektovať touto symbolikou na susedné populácie s inými (jevišovickými) keramickými výrobkami s ktorých výrobcami nadväzovali priateľské kontakty? Alebo tieto archeologické nálezy

dokumentujú pozostatky spoločných stretnutí bošáckych a jevišovických skupín? K odpovediam by mohli prispieť analýzy technologicko-artefaktuálneho charakteru, ktoré by mohli poukázať na surovinové zdroje keramickej hmoty, spôsob výroby nádob jednotlivých keramických štýlov. Do tejto témy vstupuje taktiež otázka pôvodu jevišovíckej keramiky a teda i jevišovíckej populácie na území juhozápadného Slovenska a otázka absolútnej chronológie jednotlivých javov vôbec. Išlo o skupiny mladoeneolitických kolonistov, ktorí nadväzovali a udržiavali pokojné vzťahy a spoluprácu s domácim obyvateľstvom aj prostredníctvom pitných rituálov? Otázka pôvodu jevišovíckej keramiky u nás je t. č. ešte nedoriešená. E. Wiedermann (2003, 77 n.) hovorí o jevišovíckej kultúre ako o *významnom kolonizačnom prvku, ktorý vstúpil do už obsadeného územia v dôsledku čoho vznikla kompozitná spoločnosť s vlastnou hierarchiou s rozvinutou vzájomnou komunikáciou ale i vedome pestovanou odlišnosťou, ako prostriedkom na udržiavanie si skupinovej totožnosti*. Interpretácie týchto známych archeologických javov budú závisieť od pochopenia správania pravekých ľudí a ich sociálnych vzťahov s ohľadom na výskum archeoenvironmentu kultúrnej krajiny.

PRÍSPEVOK JE SÚČASŤOU PROJEKTU

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0139/21 *Mobilita pravekých, protohistorických a historických spoločenstiev na Slovensku a jej prejavy v archeologických prameňoch*.

LITERATÚRA

- Krištuf/Turek 2019 – P. Krištuf/J. Turek: Slavnosti a ceremoniální pití. In: P. Krištuf/J. Turek a kol.: Arény předků. Posvátno a rituály na počátku eneolitu. Plzeň 2019, 120-131.
- Malček 2013 – R. Malček: Lieskovec-Hrádok. Výšinné sídlisko badenskej kultúry. Nitra 2013.
- Mellnerová Šuteková 2012 – J. Mellnerová Šuteková: Niekoľko slov ku mladoeneolitickej keramike na lokalitách juhozápadného Slovenska. In: J. Peška/F. Trampota (eds.): Otázky neolitu a eneolitu 2011, Mikulov – Olomouc 2012, 91-100.
- Mellnerová Šuteková 2015 – J. Mellnerová Šuteková: Western Slovakia during the period of Post-Baden cultural development. In: M. Nowak/A. Zastawny (eds.): The Baden culture around the Western Carpathians Krakow. Krakowski Zespół do Badan Autostrad, Kraków 2015, 501-511.
- Mellnerová Šuteková 2020 – J. Mellnerová Šuteková: Eneolitický sídelný areál v Podolí pri Novom Meste nad Váhom. In: A. Kozubová/E. Makarová/M. Neumann (ed.): Ultra velum temporis. Slovenská archeológia – Supplementum 1, Nitra 2020, 399-407.
- Mellnerová Šuteková/Murín 2020 – J. Mellnerová Šuteková/I. Murín: Lengyelské a jevišovické sídlisko v Kočine na juhozápadnom Slovensku. Pravěk NŘ 28, 2020, 119-134.
- Struhár 2017 – V. Struhár: Výšinné sídliská, črpáky a „pivné fiesty“ v eneolite. In: I. Cheben (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2013. Nitra 2017, 223-274.
- Vladár 1966 – J. Vladár: Zur Problematik der Kosihy-Čaka Gruppe in der Slowakei. Slovenská archeológia 14, 1966, 245-336.
- Vladár/Wiedermann 2020 – J. Vladár/E. Wiedermann: The World behind the World. Intercultural Processes in the Prehistory of European Civilization. Berlin 2020.
- Wiedermann 2003 – E. Wiedermann: Archeoenvironmentálne štúdie prehistorickej krajiny. Nitra 2003.
- Wiedermann 2004 – E. Wiedermann: Spoločenstvo juhozápadného Slovenska na konci starého praveku. J. Bátorá/V. Furmánek/L. Veliačik (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte Alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004, 83-91.
- Wiedermann 2013 – E. Wiedermann: The Prehistoric Multicultural Settlement of Hajná Nová Ves (Slovakia). Cultural-historical, settlement-archaeological and archaeo-environmental contexts in Western Carpathia at the end of the early prehistoric and in the late prehistoric periods. BAR Archaeopress S2482. Oxford 2013.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Mapový klient ZBGIS [online]. Dostupné na internete: <https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/> [cit. 23.12.2022].

SUMMARY

The drinking rituals in Hajná Nová Ves. The reflection on one phenomenon of eneolithic society

Professor E. Wiedermann excavated in the years 1982 – 1989 the multicultural archaeological site in Hajná Nová Ves (dis. Topoľčany, SW Slovakia). The part of the several prehistoric settlements of Late Eneolithic, Late and Final Bronze age and La Tène period were unearthed in site Lúky. One settlement pit (No. 40) with ceramics and good preserved and reconstructable pots dated to Bošáca „group“ attracted the attention of specialists interested in 4th and 3rd Millenium BC in short time (Wiedermann 2003, 73). Part of this ceramic assemblage has been connected with Jevišovice ceramic over time. E. Wiedermann (2004, 84 nn.) specifies it even more closely than *bošáca-jevišovice composite cultural expression*. Feature No. 40 was an exploitation pit used secondarily as a waste pit, in which the hearth was also found. At least two layers were identified according to depositional processes. The stratigraphy shows that the Jevišovice style vessels were mainly concentrated in the upper layer of the pit. It contained all the functional types of Bošáca ceramics with analogies in sites on Považie and Nitra region as well: pots, decorated bowls with wide handle, Bošáca amphoras with two handles, decorated and non-decorated dippers (see Wiedermann 2013, Fig. 33). How can be interpreted this find in the context of the Bošáca settlement? Hajná Nová Ves is situated in Bošáca settlement area on eastern slope of Považský Inovec above the alluvium of river Nitra. It is located less than 30 kilometres as the crow flies from jevišovice settlement in Kočín and other sites with Jevišovice ceramic style in Vrbové and Trebatice on eastern slope of Little Carpathians (Fig. 1; 3). The Bošáca-site in Podolie also belong to this microregion (Mellnerová Šuteková 2020). It is also the site, where the ceramics of this Jevišovice style come from (deposited in ditches). The populations living in this central Považie-Nitra microregion represented by three settlements (Hajná Nová Ves, Kočín, Podolie) and smaller sites (burials and settlement in Trebatice and Vrbové) could have been in intentional contact at this time. The communications routes could lead through several more or less difficult paths through Považský Inovec where the sources of stone raw material are also identified. Also according to E. Wiedermann (2003, 29) the prehistoric people and especially “gathering-prospecting groups” used relatively intensive zones outside the primary settlement area in the range of about 20-30 km back and forth. These activities could last the whole day. The zone also includes sources of stone raw material, such as amphibolite from Považský Inovec, from which the stone axes in Hajná Nová Ves were made. The amphibolite and slates of the Malé Karpaty, and hornblende and radiolarite from the more distant Klippen Belt of the White Carpathians were of equal importance. Currently, we perceive the spectrum of activities outside the house space as mutually beneficial. It is also the way of interaction and cooperation between settlements and people. This included meetings with ceremonies and banquets with eating and drinking, accompanied by exchange of gifts and the news.

According to the above and to the finding situation of the feature nr. 40 in Hajná Nová Ves, the facts lead to the possible interpretation as a short-term event. During this event the drinking vessels (just used?) got into the pit. We interpret a similar situation in the ditch in Podolie, where three fill-layers were identified. The upper black layer was formed when the original ditch was no longer functional and it was just a shallow pit. The character of the filling indicates a quick filling in addition. It contained the ceramics (sherds and pots) with the motifs of triangles and stab-and-drag ornament (jugs and amphora's) and the majority of dippers known from Podolie. Moreover, all these were found at the depth of up to 20 cm from recognized edge of the ditch (Mellnerová Šuteková 2012, Fig. 3; 2020, with bibliography). The collections of 16 well-reconstructable dippers with rounded bottom (10-15 cm high) comes from ditch in Podolie, also with analogies in Hajná Nová Ves (Wiedermann 2003, Fig. 12: 9, 10, 12, 13). The situation in Kočín (15 km from Podolie) is somewhat different. The vessels as jug, cup and cup with handle are in various combination in most pits. Even though the ceramic finds in the pits in Kočín are considerably fragmented, we have quite good number of well-reconstructable vessels, which are mainly the drinking vessels. The comparison of the maximum volume of pots (cup, dipper, jug) with handles is presented in Fig. 4, based on the observations in Podolie and Kočín. These observations help us to formulate hypotheses about the existence of short-term activities associated

with the (intentional and ritual) depositing of drinking vessels into non-functional pits. Was the discarding of used drinking vessels the last step of drinking in-group?

On these examples in the microregion in SW Slovakia, we want to show that not only showy dippers (mostly Bošáca-style) but also the jugs and cups with handle (mostly Jevišovice-style) were used. Could this tell us about the effort of the Bošáca population to reflect with this symbolism on the neighbouring population with other (Jevišovice) ceramics, with whom they established friendly contacts? Or do these archaeological situations document the remains of joint meetings of both Bošáca and Jevišovice people? This topic also includes the question of the origin of Jevišovice ceramics and population in the territory of SW Slovakia. Were they groups of Late Eneolithic colonist who established and had peaceful relations and cooperation with local people also through drinking rituals? The question of the origin of the Jevišovice people/ceramics in the territory of Slovakia is not answered yet. *E. Wiedermann (2003, 77, 78) writes about Jevišovice culture that it is the important colonizing element. They entered the already occupied territory, as a result of which a composite society was created with its own hierarchy and with developed mutual communications, but also with the consciously developed difference as a means of group identity.*

List of figures

- Fig. 1. A – Western Carpathians in the Late Eneolithic with distribution of Bošáca and Jevišovice ceramic. 1 – Hajná Nová Ves; 2 – Podolie; 3 – Kočín. ▲ – possible directions of Jevišovice migration, ■▶ – contact zones and mobility. B – Number of sites of Bošáca and Jevišovice ceramic in Slovakia. a – settlement; b – burial; c – single finds.
- Fig. 2. Hajná Nová Ves, feature 40 with selected vessels (after *Wiedermann 2013, 18–19, modified*). 1 – 14 – Bošáca ceramic; 15 – 18 – Jevišovice ceramic.
- Fig. 3. The Microregion of Little Carpathians and Považský Inovec with sites Hajná Nová Ves, Podolie a Kočín (ZBGIS Map Client).
- Fig. 4. Maximum volume (V) of pots with handle in Podolie (Bošáca ceramic) and Kočín (Jevišovice ceramic). a – short dipper with flatten bottom (Podolie); b – short cup with handle (Kočín); c – short dipper (Kočín), d – high dipper (Podolie); e – jug (Kočín). No scale.

Translated by J. Mellnerová Šuteková